

ZAKRES WIADOMOŚCI NA I ETAP KONKURSU

/ obowiązuje znajomość treści zamieszczonych poniżej i rozpoznawanie postaci przedstawionych na ilustracjach/

Komisja Edukacji Narodowej (KEN), właśc. **Komisja nad Edukacją Młodzi Szlacheckiej Dozór Mająca** – centralny organ władzy oświatowej w Polsce, zależny tylko od króla i Sejmu, powołany w Rzeczypospolitej Obojga Narodów przez Sejm Rozbiorowy 14 października 1773 na wniosek króla Stanisława Augusta Poniatowskiego. Komisja Edukacji Narodowej była zarazem pierwszą w Polsce jak i w całej Europie władzą oświatową o charakterze współczesnego ministerstwa oświaty publicznej. Komisja została powołana głównie dlatego, że do 1773 roku edukacja podstawowa i średnia były w Rzeczypospolitej organizowane przez zakon jezuitów. Taki system edukacji nakierowany był przede wszystkim na kształcenie w zakresie teologii katolickiej przy pomocy łaciny, przy czym inne przedmioty były traktowane jako uboczne i podrzędne. System ten cechował swoisty konserwatyzm i nietolerancja wobec niekatolików, a jednocześnie oderwanie od realnych potrzeb edukacyjnych. W 1773 roku zakon jezuitów został rozwiązany przez papieża Klemensa XIV, co w Polsce groziło upadkiem edukacji, ale też dało impuls do głębokich reform szkolnictwa.

Komisja powstała formalnie na mocy uchwały Sejmu z 14 października 1773. Przejęła dawne majątki skasowanego zakonu jezuitów. Pierwotny skład Komisji liczył 8 osób: 4 senatorów i 4 posłów. Pierwszym prezesem został biskup wileński Ignacy Jakub Massalski, który na tym stanowisku dokonał wielu nadużyć finansowych w szkołach litewskich i w 1776 został usunięty z tego stanowiska. Najbardziej zasłużonymi, oficjalnymi członkami byli posłowie wywodzący się z magnackich rodzin i rodzin powiązanych z tzw. Familią, m.in.: Adam Kazimierz Czartoryski, Joachim Litawor Chreptowicz, Ignacy Potocki i Andrzej Zamoyski. Ponadto w pierwszym składzie Komisji byli biskup płocki Michał Poniatowski oraz August Sułkowski i Antoni Józef Poniński.

Jednak od samego początku faktycznymi pracownikami Komisji była grupa uczonych i artystów skupiona wokół Hugona Kołłątaja, który nadawał cały czas ogólny kierunek jej działaniom. Do najbardziej zasłużonych „ekspertów” zalicza się pisarzy Franciszka Bielińskiego i Juliana Ursyna Niemcewicza, oraz uczonych Feliksa Oraczewskiego, Andrzeja Gawrońskiego, Dawida Pilchowskiego, Hieronima Stroynowskiego oraz Grzegorza Piramowicza. Pierre Samuel du Pont de Nemours – francuski ekonomista z kręgu fizjokratów objął w 1774 r. na krótko funkcję sekretarza Komisji. Dzięki osobistemu protektoratowi króla i „Famili” Komisja miała niemal zupełną swobodę działań, choć w początkowym okresie opozycja w Sejmie starała się utrudniać jej pracę, ograniczając środki finansowe

Eksperci pod wodzą Hugona Kołłątaja opracowali trzystopniowy model szkół podstawowych i średnich.

Najniższym stopniem były szkoły parafialne przeznaczone dla niższych stanów (chłopów i mieszczan), pośrednim szczeblem były państwowe szkoły powiatowe – do których głównie trafiały dzieci z rodzin szlacheckich, ale które były też otwarte dla najzdolniejszej młodzieży ze stanów niższych, zaś stopniem najwyższym były dwa uniwersytety – w Wilnie i Krakowie. W ramach reformy edukacji podstawowej stworzono Towarzystwo do Ksiąg Elementarnych, które opracowało pionierskie podręczniki – wymagające często (zwłaszcza w zakresie nauk przyrodniczych i ścisłych) tworzenia polskiej terminologii tych nauk, która do dzisiaj jest podstawą terminologii chemicznej, fizycznej i matematycznej stosowanej w języku polskim. Należy dodać, że aż do roku 1780 język polski nie był osobnym przedmiotem nauczania – stał się nim dopiero dzięki pracom Komisji Edukacji Narodowej.

Inicjatorem powstania towarzystwa był ks. Grzegorz Piramowicz, który brał udział w pracach Komisji jako jej sekretarz do „ekspedycji zagranicznych”. Z oficjalnym wnioskiem utworzenia „Towarzystwa” wystąpił jednak inny członek komisji, współpracujący z Piramowiczem – Ignacy Potocki. Na jednym z posiedzeń Komisja, która przyjęła ten projekt mianowała Potockiego przewodniczącym nowo powstającego towarzystwa, a Piramowicza, któremu poleciła wypracowanie statutu, „sekretarzem Komisji edukacji narodowej w Towarzystwie elementarnem”. Statut przygotowany został niezwłocznie i trybie pilnym zatwierdziła go „Komisya na sesyi” dnia 10 lutego r. 1775 jednocześnie mianując 10 członków nowego towarzystwa nakazując je uroczyście otworzyć.

Opracowano także szereg przepisów i programów dla szkół podstawowego i średniego szczebla (np. dopuszczających dziewczęta do nauki na równych prawach z chłopcami) – były jednak one często ignorowane lub bojkotowane przez nauczycieli z tych szkół – często byłych jezuitów.

Zapędy reformatorskie Komisji w zakresie szkół elementarnych zostały w końcu zablokowane przez Sejm poprzez odrzucenie kodeksu tych szkół – napisanego przez Kołłątają, a przedłożonego przez Zamoyskiego w formie projektu ustawy w 1780 r.

Drugi okres działalności był w zasadzie kontynuacją prac podjętych w pierwszym, oraz zapelnianiem ram reformy, której granice określiły kompetencje Komisji wywalczone w pierwszym okresie.

Pewnym novum była tylko reforma dwóch szkół wyższych – Akademii Krakowskiej i Wileńskiej – które oprócz pełnienia obowiązków typowych dla uczelni wyższych, zajęły się także bezpośrednim nadzorem szkół średnich i podstawowych.

W czasach stanisławowskich podjęto próbę reformy nauczania uniwersyteckiego w duchu oświecenia. Uniwersytety miały stać się w zasadzie wyższymi szkołami zawodowymi. W szkołach średnich i w mniejszym stopniu w podstawowych, stara kadra nauczycielska oparta na klerze wywodzącym się z zakonu jezuitów była stopniowo wymieniana na absolwentów zreformowanej Akademii, dzięki czemu opór szkół średnich i podstawowych przed reformami stopniowo malał.

Komisja miała też silny wpływ na szkoły zakonne, które pozostawały częściowo niezależne, ale mimo wszystko musiały przynajmniej formalnie podporządkowywać się jej zarządzeniom. Od roku 1789 rozpoczęły się stopniowy rozkład i utrata wpływów Komisji, co było procesem równoległym do powolnej utraty wpływów politycznych przez stronnictwo reformatorów i rozpadu Rzeczypospolitej. W czasie obrad Sejmu Czteroletniego frakcja reformatorów zgodziła się na daleko idące ustępstwa w sprawach szkolnictwa, aby móc przeforsować Konstytucję 3 maja. Konstytucja ta czyniła prezesem KEN prymasa Polski, który zasiadał w Straży Praw jako swoisty minister oświaty.

Ostateczny cios Komisji zadała konfederacja targowicka, która odebrała jej władzę nad szkołami zakonnymi oraz całkowicie zmieniła jej skład. Wielu członków Komisji (z Kołłątajem na czele) i tak musiało opuścić kraj po zwycięstwie Targowicy, gdyż wydano na nich zaoczne wyroki śmierci w związku z ich ogólną działalnością polityczną.

Istnienie Komisji Edukacji Narodowej potwierdził i określił jej kompetencje sejm grodzieński (1793)

Podsumowanie dokonań Komisji

- stworzenie od podstaw systemu szkół średnich, dokonanie zmian w szkolnictwie
- opracowanie nowych programów nauczania w duchu umiarkowanego oświecenia
- utworzenie seminariów skierowanych dla nauczycieli
- publikacja nowatorskich podręczników szkolnych – w sumie wydano 30 podręczników
- dokonywanie reformacji szkolnictwa

- utworzenie Towarzystwa do Ksiąg Elementarnych
- wprowadzenie m.in. historii naturalnej
- wprowadzenie elementów wychowania fizycznego
- zaczęto nauczać w języku polskim – nauka w języku łacińskim była zakazana.

biskup wileński Ignacy Jakub Massalski

prymas Michał Jerzy Poniatowski

pierwszy prezes KEN,

prezes KEN od 1776

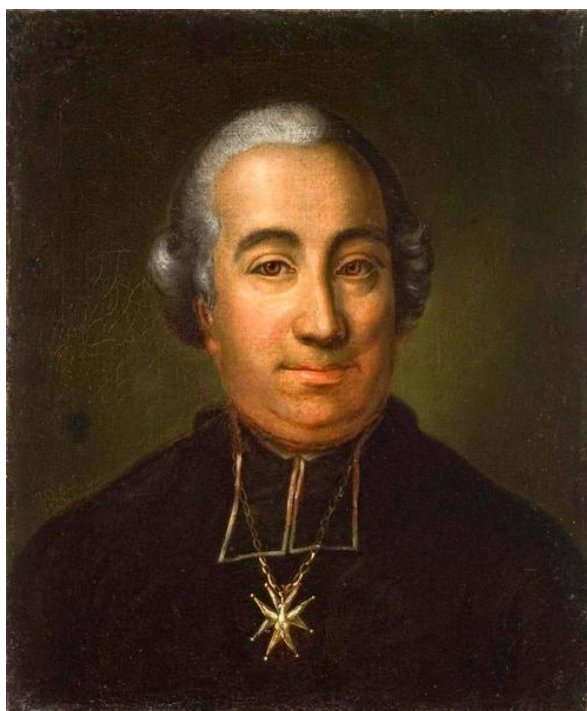
Hugo Kollątaj
działacz KEN przeprowadził
w latach 1777-1780
reformę Akademii Krakowskiej

Ignacy Potocki prezes
Towarzystwa do Ksiąg Elementarnych

Grzegorz Piramowicz
współautor pierwszego elementarza

Julian Ursyn Niemcewicz prezes
Towarzystwa do Ksiąg Elementarnych
w 1792 r

Pierwszy elementarz z 1785 roku zawierający cztery przedmioty

ELEMENTARZ
DLA SZKÓŁ PARAFIALNYCH
NARODOWYCH,
ZAWIERAJĄCY
I. NAUKĘ PISANIĄ I CZYTANIĄ.
II. KATECHIZM.
III. NAUKĘ OBYCZAJOWĄ.
IV. NAUKĘ RACHUNKÓW.
Pierwszy raz wydany.
Bez oprawy gr: 27.

w KRAKOWIE 1785.
w Drukarni Szkoły Głównej Koronnej.

ZAKRES WIADOMOŚCI NA II ETAP KONKURSU/ finał

/ obowiązuje znajomość treści i ilustracji z I etapu, dodatkowo biografia **Grzegorza Piramowicza** zamieszczona poniżej oraz treści z podręcznika do historii z klasy 6 ze strony 160-161/ mapa i sprawa I rozbioru/.

Ksiądz Grzegorz Piramowicz był pedagogiem, nauczycielem i wychowawcą, zaangażowanym pisarzem i wybitnym mówcą; teoretykiem wymowy i poezji, także filozofem i teologiem; jednocześnie - jak piszą badacze - gruntownie wykształconym człowiekiem idei i pasji. Ten wychowanek, a potem członek zakonu jezuitów położył wielkie zasługi na polu szkolnictwa - współpracując z innymi ludźmi postępu w Komisji Edukacji Narodowej, był jednym z twórców zreformowanej "nowej" szkoły.

Urodził się we Lwowie 25 listopada 1735 roku, w kupieckiej rodzinie mieszczańskiej pochodzenia ormiańskiego, jako najstarszy syn Jakuba Piramowicza - tytularnego sekretarza królewskiego i Anny z Nikorowiczów.

W 1744 roku rozpoczął naukę we lwowskim kolegium jezuitów, najlepszej - właśnie zreformowanej wzorem pijarów - szkole zakonnej Polsce. Odbił tam kurs szkoły średniej, stykając się już z elementami nauk matematyczno-przyrodniczych, a potem kurs filozofii, gdzie poznał nową doświadczalną naukę. Po skończeniu nauk 19-letni Grzegorz - wbrew woli rodziców, którzy liczyli na pomoc syna w interesach i utrzymaniu rodziny - wstąpił do zgromadzenia jezuitów. Nowicjat zakonny rozpoczął w Krakowie 10 stycznia 1754 roku.

Lata następne (1757-1767) to okres działalności pedagogicznej, kolejnych święceń duchowych w nowicjacie, także prymicji kapłańskiej; to również czas pogłębiania wiedzy, pierwszych prób literackich, pierwszych wystąpień oratorskich i ważnych kontaktów towarzyskich. W 1764 roku, osieroceni synowie kasztelana lwowskiego, zostali powierzeni pieczy Piramowicza - wybrano go na nauczyciela i wychowawcę domowego chłopców oraz ich opiekuna w czasie 3-letniej podróży do Włoch i Francji.

Podczas pobytu w Rzymie Piramowicz złożył ostatnie śluby zakonne (15 VIII 1769), prowadził katedrę teologii moralnej w kolegium jezuickim.

Kiedy wrócił do Lwowa (1770), władze zakonne, uznając jego osiągnięcia i doświadczenia, skierowały go do pracy nauczycielskiej w cenionym kolegium. Jednocześnie wygłaszał kazania w katedralnym kościele, nawiązał też współpracę z "Zabawami Przyjemnymi i Pożytecznymi" (1771-1776), gdzie jako poeta publikował swe okolicznościowe ody.

Prawdopodobnie w marcu 1773 roku, kiedy Lwów przeszedł pod panowanie Austrii, Piramowicz przeniósł się do Warszawy.

Kiedy jesienią 1773 roku wyszło breve papieża Klemensa XIV kasujące zakon jezuitów, Piramowicza ogarnęły żal i niepewność dalszych losów.

Kasata zakonu stała się punktem zwrotnym w życiu pisarza - rozpoczęła się samodzielna walka o byt. W tych staraniach miał poparcie możnych przyjaciół i samego króla. W 1774 roku Ignacy Potocki wciągnął eks-jezuitę do pracy w Komisji Edukacji Narodowej. By dać pisarzowi zabezpieczenie finansowe ofiarował mu probostwo w Kurowie pod Puławami, które stało się prawdziwym domem Piramowicza - upiększał plebanię, prowadził gospodarstwo, pielęgnował sztukę ogrodową, założył i prowadził szkołę.

Jednocześnie Piramowicz pełnił obowiązki sekretarza Towarzystwa do Ksiąg Elementarnych - musiał więc dzielić swój czas między Warszawę, a Kurów. Najczęściej przebywał jednak w swej posiadłości, gdzie powstawały prace zleczone przez Komisję, liczne wiersze oraz tłumaczone z francuskiego dykcjonarz dla szkół.

Intensywne życie - zadania związane z oświatą, prace na plebanii - osłabiły zdrowie pisarza. Choroba oczu szczególnie ujemnie wpłynęły na samopoczucie działacza, ale nie rezygnował z obowiązków. Dopiero w 1787 roku, gdy unieruchomił go reumatyzm, ustąpił z Towarzystwa. Pozostał jednak nadal honorowym członkiem - opracowywał pisma i odezwy edukacyjne, wygłaszał nadal mowy w Towarzystwie, a w ciszy swej posiadłości pisał podręczniki.

Zwycięstwo Targowicy było momentem załamania w życiu Piramowicza. Ciężko przeżył te chwile. Coraz bardziej opadał z sił i tracił wzrok jednak nie przerywał działalności dla dobra polskiej edukacji.

Kiedy w 1794 roku odbyło się ostatnie posiedzenie KEN - skończył się czas działań oświatowych, nastał czas klęsk pisarza: prześladowany przez targowiczán, uwięziony przez władze austriackie, potem jako "niebezpieczny działacz polityczny" wygnany - razem z Potockim - z kurowskiej posiadłości. Schronie znalazł w swym międzyrzeckim probostwie, gdzie już prawie ślepy, oderwany od środowiska, jeszcze czuwał nad edukacją dzieci parafian.

Wkrótce tam zmarł - 14 listopada 1801 roku.